

NO‘XAT EGINING KELIB CHIQISHI VA QISHLOQ XO‘JALIGIDAGI AHAMIYATI

Malikova Muxlisa Komiljonovna

Qarshi davlat texnika universiteti iqtidorli talabalarning ilmiy faoliyatini tashkil etish bo‘limi

ORCID: 0009-0007-0957-1490

malikovamuxlisa7@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada sug‘oriladigan yerlarda ekish uchun mo‘ljallangan no‘xat ekinlari va ularning kelib chiqishi hamda qishloq xo‘jaligidagi ahamiyati, no‘xat navlari hosildorligi va don sifatiga ta‘siri (Qashqadaryo viloyati och tusli bo‘z tuproq misolida) o‘rganilgan.

Kalit o‘zlar: Sug‘oriladigan yer, tuproq-iqlim sharoiti, nuxat navlari, don sifati va ahamiyati.

Аннотация: В статье рассматриваются посевы нута, предназначенные для возделывания на орошаемых землях, их происхождение и сельскохозяйственное значение, а также влияние сортов нута на урожайность и качество зерна (на примере светло-сероземных почв Кашкадарьинской области).

Ключевые слова: Орошаемые земли, почвенно-климатические условия, сорта нута, качество зерна и его значимость.

Abstract: The article examines chickpea crops intended for cultivation on irrigated lands, their origins and agricultural significance, and the impact of chickpea varieties on yield and grain quality (using the light-colored sierozem soils of the Kashkadarya region as a case study).

Keywords: Irrigated land, soil and climatic conditions, chickpea varieties, grain quality and significance.

Kirish: Arxeologik dalillar shuni ko‘rsatadiki, no‘xat qadim zamonlardan beri oziq-ovqat maqsadlari uchun ishlatilgan. No‘xat urug‘lari Gretsiya va Iroqda olib borilgan qazishmalar paytida topilgan. Bugungi kunda, Hindiston, Bangladesh va Pokiston shuningdek, O‘rta yer dengizi mamlakatlarida katta maydonlarga ekilib kelinmoqda. Mutaxassislarning ta‘kidlashicha, bunga sabab mamlakatlarning iqlimiy xususiyatlari yordam bergan. [1]

No‘xat don dukkakli ekinlarlar oilasiga (Fabaceae Lindl.) va (Cicer Lindl) turkumiga mansub bo‘lib, o‘rta va g‘arbiy osiyoda tarqalgan. Madaniy no‘xat (Cicer arietinum Lindl) bir yillik o‘simlik bo‘lib, sovuqqa chidamli, urug‘larini unib chiqish

uchun $4+5^{\circ}\text{S}$ harorat etarli bo'lib, sovuqqa chidamliligi bo'yicha don dukkakli ekinlar orasida birinchi o'rinda turishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.[2].

Respublikamizda keyingi yillarda aholi ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ichki bozorni oqsilga boy bo'lgan dukkakli don mahsulotlari bilan uzluksiz ta'minlashga qaratilgan qiymat zanjirini yaratishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktabrdagi "O'zbekiston respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-sonli Farmonida oqsilga boy bo'lgan noan'anaviy, boshqoli don ekinlarini yangi avlod navlarini yaratish va yetishtirish agrotexnologiyalarini ishlab chiqish bo'yicha qishloq xo'jaligi xodimlari oldiga bir qator vazifalar qo'yilgan bo'lib, bu borada ilmiy-tadqiqot ishlari ko'lamini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.[3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60 sonli farmoni hamda 2024 yil 20 iyundagi "Qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-227-sonli qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.[4].

Dunyo bo'yicha 50 dan ortiq davlatlarda 15-16 mln gektar (tog'oldi, lalmi va sug'oriladigan) maydonlarda no'xat ekilib, o'rtacha 15 mln tonnadan (o'rtacha hosildorligi 8-10 s/ga) ortiq no'xat doni yetishtiriladi. Xususan, jami yetishtiriladigan no'xatning 87 % Hindiston (8,8 mln tn), Avstraliya (810 ming tn), Pokiston (580 ming tn) va Turkiya (550 ming tn) kabi davlatlarda yetishtirilsa, qolgan 13 % boshqa davlatlar hissasiga to'g'ri keladi. Respublikamizda no'xatga bo'lgan talabning yildan-yilga oshib borishi serhosil navlarini yaratish, urug'chilik tizimini yo'lga qo'yish, kam xarajat qilib, ko'p hosil olish uchun ilmiy innovatsion yondashuvlar asosida agrotexnik tadbirlarni qo'llashni taqozo etmoqda.[5].

Statistikaga tayangan holda shuni aytish mumkinki Respublika bo'yicha 2025 yilda 74 ming gektarda no'xat yetishtirilgan. Shundan, 23 ming gektar sug'oriladigan (19-20 s/ga), 51 ming gektar lalmi maydonlarda (8-9 s/ga) yetishtirilgan. 2026 yilda esa 100 ming gektarda no'xat ekish rejalashtirilgan bo'lib, shundan, 20 ming gektar sug'oriladigan (hosildorlik 20-25 s/ga), 80 ming gektar lalmi maydonlarda (12-15 s/ga) yetishtirish kutilmoqda. Respublika aholisini oqsilga boy va sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan kafolatli ta'minlashda dukkakli don ekinlaridan biri bo'lgan no'xatning ahamiyati juda katta bo'lib hisoblanadi.[6].

O'zbekistonning janubiy hududi, xususan Qashqadaryo viloyati o'ziga xos keskin o'zgaruvchan quruq iqlim sharoiti bo'lib, bahor faslining qisqaligi va havo haroratining may oyidan boshlab tez ko'tarilib ketishi bilan ajralib turadi. Dala tajribalari Qashqadaryo viloyatining sug'oriladigan bo'z tuproqlari sharoitida olib borilishi ko'zda tutilgan.[7].

No'xat doni tarkibida 25-30 foiz, o'simlik poyasida 8-14 foiz oqsil moddasi bo'lib, oziq-ovqat sanoatida va chorva mollari uchun yuqori kaloriyali konsentrat va shirali xashaklar tayyorlashda keng qo'llash imkoni bor.[8].

2026-yil uchun Davlat reyestriga kiritilgan O'zbekiston Respublikasi hududida ekishga tavsiya etilgan 2283 ta o'simliklar ichidan 41 ta qishloq xo'jaligi ekinlarining yangi navlari va duragaylariga to'g'ri keladi.

Tadqiqotning maqsadi: Qashqadaryo viloyatining sug'oriladigan bo'z tuproqlarida hamda o'zgaruvchan quruq iqlim sharoitida no'xatning «Zumrad», «Hosildor», «Zabardas» va «Guliston» navlarining hosildorligi va texnologik sifat ko'rsatkichlariga o'rim muddatlarining ta'sirini aniqlashdan iborat.

Xulosalar. Umuman olganda, tajribada o'rganilgan variantlar ichida 45 sm qator oraliq'i va 250 ming dona/ga ekish meyori no'xatning hosildorligi hamda 1000 dona don vaznini oshirish nuqtayi nazaridan samaraliroq bo'lgan. Navlar orasida esa Zumrad navi eng yuqori hosildorlikni (29,3 s/ga), Guliston navi esa eng yuqori 1000 dona don vazni (345 g) va oqsil miqdorini (24,5%) namoyon etganligi ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YIHATI:

1. Malikova.M.K. // RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING KEYINGI TO'LIQLINI: sun'iy intellekt, zamonaviy telekommunikatsiyalar, kiberxavfsizlik va barqaror innovatsiyalar// An ai-supported stepwise practical task methodology for developing students' natural-scientific worldview in biology education Qarshi-2026
2. M.K. Malikova // Application of biological knowledge of school students in practical activity.// international scientific journal volume 4 issue 4 april 2025.
3. R.O.Oripov. N.X.Xalilov. "O'simlikshunoslik" Samarqand-2025 u. darslik.
4. Malikova.M.K. //Aniq fanlarni chuqur o'rganishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati.// Education, science and innovations in the development of information technology: problems and solutions. Qarshi 2024. Y 15-16 noyabir.
5. FAO. FAOSTAT statistik ma'lumotlar bazasi. Rim, 2022.
6. Dilmurodov S., Qayumov N. Qishki no'xatning quruq yerlar uchun mahsuldor liniyalarini tanlash //Pedagogika fanlari shakllanishining nazariy jihatlar. - 2022.

7. Shakirjanovich K. N, Dilmurodovich D. S. Yomg'irli hududlar uchun qurg'oqchilikka chidamli no'xat liniyalarining hosildorligi va oqsil miqdorini tahlil qilish //Innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro diskurs jurnali. 2021
8. FAO. Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi holati. Rim, 2020.
9. Fayzullaeva D, Kayumov N. Sh, Dilmurodov Sh. D. Lalmikor maydonlar uchun no'xatning ertapishar tizmalari seleksiyasi //Molodoy ucheniy. 2020..

